

УДК [316.32: 316.7] (477)

**В.М.Шостак
(Луцьк)****ІНФОРМАЦІЙНА САМОДОСТАТНІСТЬ
УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ:
РЕАЛЬНІСТЬ І ВИКЛИКИ МАЙБУТНЬОГО**

У статті йде мова про негативний вплив на національну культуру, мораль глобалізації, сучасних засобів масової інформації, особливо телебачення України на рівень моралі, на духовний світ кожної людини, особливо молоді, на суспільство в цілому.

Ключові слова: інформація, глобалізація, ЗМІ, телепрограми, духовність, бездуховність, традиції.

Глобалізація все більше впливає на процеси соціокультурного розвитку світу та національний культурний простір окремих народів зокрема. Глобальний контекст несе в собі великі перспективи, але одночасно породжує серйозні загрози і дисбаланси. Можна погодитись з висновком, що «у ХХІ сторіччі ніяка національна економіка, культура, політика не може успішно діяти без багатопланового використання сучасної глобальної інфраструктури, тобто всієї тканини глобальних мереж, що багаторазово оперезали нашу планету»¹. Однак реальність нашого часу полягає в тому, що культурний простір нового світоустрою формується під наростаючим впливом і навіть тиском міждержавних інститутів, які відображають інтереси передусім транснаціонального капіталу. Для ослаблення національно-культурної ідентичності використовуються нові технології влади, телекомунікаційні моделі і методи впливів на інформаційний простір тієї чи іншої держави. Як наслідок – роль національної еліти знижується, а її сутнісні характеристики часто розмиваються або руйнуються. Стан еліти є у великій мірі відображенням стану культури в цілому. Коли суспільство не відтворює власні культурні архетипи, воно позбавляється можливостей породжувати і формувати соціальний прошарок людей, які можуть усвідомлювати, формулювати і розвивати цінності власної соціокультурної системи. Подібні тенденції мають місце в сучасній Україні.

Сили, що рухають процеси глобалізації, уособлюють виробництво, розподіл і споживання товарів, продуктів, послуг. Їхня мета – вплив і, в перспективі, моделювання поведінки споживача в усіх куточках земної кулі. Глобалізаційна парадигма нав'язує стандарти у харчуванні, одязі, культурних цінностях та ін. Цей процес отримав назву «макдональдизація», або «глобальна культура».

Дослідники пов'язують цей процес з розвитком багатонаціональних ринків та корпорацій, комунікаціями і медіа-технологіями, світовими системами виробництва та споживання. Мають рацію і ті науковці, що розглядають культурний досвід гло-

балізації як зіткнення, суміш і взаємодію різних культур світу. Все це має місце в культурному середовищі України.

Однак істина полягає в тому, що за багатьма визначеннями і трактуваннями прослідковується тенденція, яка все більше реалізується в українському культурному просторі – намагання змінити традиційні художньо-естетичні цінності, смаки та зруйнувати звичні норми моралі. Через зміну шкали цінностей споживачів часто змінюються культурні цінності етносу, що формувалися протягом багатьох століть в просторі і часі. Як наслідок «нижніша доба державотворення обернулася грандіозною руйнацією гуманізму, що не може знайти виправдання не лише у свідомості старших поколінь, але й реалістично мислячих сучасників»².

Відсутність дієвих соціально-економічних перетворень, бідність і злиденне становище мільйонів українців «це – злиденність духу, який втратив пріоритети, розгубився перед величчю днян і покликанням часу дійсного, а не ілюзорного»³.

Ілюзорний час, ілюзорна дійсність, ілюзії щодо швидкого збагачення, раптового везіння, швидких реформ, коли справжні духовні цінності непомітно підмінюються яскравим, агресивно-пустим та солодко-фантазійним примітивом в інформаційному середовищі України. Цей духовний вакуум нав'язується суспільству переважною більшістю телевізійних каналів України ось уже протягом 17 років. Аналізуючи типові телепрограми, можна переконатись у правильності висновків професора Амстердамського університету Сіза Хемелінка щодо глобальної культури: «Проект глобальної культури слабкий у своїй основі тому, що не має історичного та просторового розташування. В ньому відсутній базовий інгредієнт для глобальної культури. Культура надає людям відчуття ідентичності, минулого, долі, гідності. Культура обмежена часом та простором. Макдональдизація неісторична та просторово не розташована. Важко уявити, що люди можуть ідентифікувати себе з нею або черпати гідність із неї»⁴. Так, уявити важко, але в українських умовах громадяни часто не мають вибору, а молоде покоління все більше «черпає» з неконтрольованого інформаційного простору псевдоцінності псевдокультури.

Українські чиновники високого рангу лише констатують сумні реалії: «Ми спостерігаємо відверте витіснення держави з вітчизняного інформаційного простору. Суспільство стурбоване загальним сумнівним змістом і якістю наповнення теле- та радіоефіру, дається взнаки асиметрія інформаційних потоків з країнами-сусідами не на користь нашої держави»⁵.

Зробимо спробу проаналізувати інформаційні потоки в контексті змістової наповненості провідних телеканалів. Для прикладу візьмемо типову телепрограму з 3 по 9 грудня 2007 року, адже зміст програм з 1991 року залишається в переважній бі-

льшості незмінним. Під рубрикою «Прем'єра тижня» глядачеві рекомендують подивитись комедійні мелодрами: «Прощальний поцілунок» і «Покоївка з Мангеттену». Ще одна прем'єра – фантастичний фільм «Бетмен: початок». Всі фільми американського виробництва і стосуються сюжетів, які не мають ніякого відношення ні до української дійсності, ні до реальних процесів в американському середовищі.

Далі аналізуємо програми відомих телеканалів. Досить показовим є «1+1», який пропонує такі передачі: 07.00 – «Гаррі та Гендерсони» 33 серія; 07.30 – «Веселі мелодії – 3» 32 серія, далі з 07.45 до 13.30 розважальні передачі «Сніданок з «1+1», «Танці з зірками 3», «Караоке на майдані», «Шанс». З 13.30 починаються серіали: «Атлантида» 5 серія, «Моя прекрасна нянька» 15 серія, «Всі жінки відьми» 57 серія, «Сімейні справи з Іриною Калинською» 167 серія, «Янгол – охоронець» 206 серія, «Серцю не накажеш» 56 серія. З 19.30 до 20.10 – «Телевізійна служба новин», а потім знову серіали: «Атлантида» 6 серія, «Кадети-3» 153 серія, «Секс і місто» 22 серія і т.д. В 00.20 – бокс між Ізраелем Васкезом і Рафаелем Маркезом і далі всю ніч знову серіали: «Дівчата Гілмор – 4» 66 серія. «Мертва справа – 3» 52 серія, «Клієнт завжди мертвий – 4» 44 серія, «Танго втрюх» 81 серія. В переві між серіалами – документальний фільм про життя циган. Враховуючи кількість серій і назви, неважко зробити висновок, що означене інформаційне середовище відтворюється названим каналом протягом тижня цілодобово. Аналогічна ситуація на каналах «Інтер», «ICTV», «Новий канал», «СТБ», «ТЕТ», «Тоніс», «НТН», «РТР Планета» та ін. Змінюються лише назви і номери серій. Всього за добу на перелічених каналах показують більше 300 передач, з них лише одна стосується історії України та її культури. Це «Невідома Україна», яка вийшла в ефір з 05.20 і йшла до 05.35 на Новому каналі. Коментарі, як кажуть, зайві.

Іноді замість серіалів показують радянські фільми 70-80-х років або передачі про чудернацькі світи, привиди, кримінальні хроніки, спорт, життя «зірок», «політиків» і т.д.⁶ Поодинокі передачі про історію, культуру, сучасні процеси в Україні знаходимо в переліку програм каналів УТ-1, 5-й канал, КДРТРК.

Подібна ситуація зберігається на провідних телеканалах в наш час. Хоча у вересні 2007 року голова Державного комітету телебачення і радіомовлення Е.Прутнік наголосив: «Нашою головною метою є забезпечення інформаційної самодостатності нашої держави. Сьогодні в Україні повинна реалізуватись нова інформаційна політика, основним пріоритетом якої мають стати національні інтереси українського народу»⁷. Всім очевидно, що ситуація в інформаційному просторі найбільш відомих телеканалів не змінилась. Відсутні передачі, які відображають і популяризують традиційні

культурні цінності українського народу та загальнолюдської культури в цілому. Соціальні процеси українського суспільства також не представлені. Як правило, новини говорять про одні і ті ж події, які не дають уявлення про реальну динаміку розвитку соціокультурного простору України. Згадувані погодинові події мають лише негативне спрямування, а позитивні зрушення залишаються за межами інформаційних потоків.

Досить показовим і типовим є вигляд телепрограми за 24-30 вересня 2007 року у газеті «Волинь». Перша сторінка містить фотографію головних героїв телесеріалу «Тетянин день» і розповідає про акторів. Великими буквами глядач читає заголовок «Найулюбленіша сім'я в «СРСР». Поруч гороскоп. На всіх сторінках телеанонс, який рекомендує «найцікавіші» фільми російського або американського виробництва. Про зміст і духовно-інтелектуальну наповненість цих фільмів вичерпно свідчать назви та їхні жанри. Отже, фільми США: «Привиди готелю «Скелястий» (містика, 1994), «Селище проклятих» (жахи, 1995), «Примара в глибині» (бойовик, 2005), «З пекла» (містичний трилер, 2001), «Удар із космосу» (фільм – катастрофа, 1998), «Спокусник» (трилер, 2001), «З ризиком для життя» (бойовик, 1996), «Важка мішень» (бойовик, 1993) та інші. Як бачимо, очевидно, що тематика і жанр старанно підібрані. Створюється світ, який далекий від реальності, але який реально впливає на свідомість глядачів, особливо дітей і молоді. Показово, що це світ насильства, жахів, містики. Ще одна важлива особливість – після перегляду такого кінопродукту глядач навряд чи отримує уявлення про життя і стосунки рядових американців, про культуру і досягнення цієї держави.

Ще одна складова телепрограм – це фільми російського виробництва: «Плащаниця Олександра Невського» (кримінальна драма, 1991), «Сваволя» (соціальна драма, 1989), «Сім наречених ефрейтора Збруєва» (комедія), «Торпедоносці» (воєнна драма, 1983), а також документальні фільми «Шалена зірка Ірини Аллегрової» і «Таємниці кремлівських пацієнтів» і т.д., які не мають ніякого відношення до української історії та української дійсності. Варто зазначити, що напевно їх важко віднести до культурних подій російської історії і до російської дійсності в цілому. Це та ж сама масова культура в її радянському варіанті. Культура без традицій, простору і часу. На фоні містики і жахів вона несе хоч якийсь обмежений гуманітарний потенціал, але загальну ситуацію в інформаційному просторі України це не змінює.

Ще гірша ситуація в жанрі популярних, розважальних програм і т.д. Найбільш поширена тематика це містика, сенсація колишнього СРСР, кримінальна хроніка, паралельні світи, життя «зірок», розваги будь-яким способом і в будь-яких формах і т.д.⁸

Отже, можна говорити про те, що держава не витісняється з вітчизняного інформаційного про-

стору, а уже абсолютно витіснена і не представлена на більшості телеканалів. Поодинокі винятки лише підтверджують, а не спростовують такий висновок. Гучні слова, «державотворча» символіка офіційних новин як правило не відображають реальні соціокультурні процеси, які торкаються життя громадянського суспільства України. Формується пасивно-негативне сприйняття української дійсності, елементи якої губляться в ілюзорно-беззмістовному, штучно створеному світі телеканалів.

Чи відбулись зміни, обіцяні Е. Прутніком? Подивимось на сучасні програми телеінформаційного простору і переконаємось, що ситуація залишається такою ж, як була. Ні про яку інформаційну самодостатність держави і тим більше про національні інтереси українців говорити не доводиться. Важко зрозуміти чий національні чи особисті інтереси представляють 1+1, Інтер, М-1, ICTV, ТБ та ін.

А загалом на названих каналах відсутні справжня загальнолюдська культура та її національні форми відображення і втілення. Телепростір України не сприяє розвитку художньої культури та вітчизняного мистецтва, не популяризує їх. Держава самоусунулась від функцій контролю, стимулювання і соціального замовлення культуротворчих програм. Як наслідок, рівень моральної культури суспільства знижується, що впливає на політичні, правові процеси.

Національна ідея не знаходить свого цивілізованого, повноцінного художньо-естетичного та державно-ідеологічного втілення. Це є основною причиною сучасного кризового стану України. Адже «національна ідея – духовна першооснова, джерело особистісного розвитку людини, соціально-психологічний механізм інтеграції соціальних груп, етносів, релігійних конфесій, партій, рухів; джерело суспільного поступу народу і державотворчої енергії»⁹.

Інформаційний простір держави (провідні телеканали відіграють у ньому визначальну роль) повинен сприяти інтеграції культурно-національних і загальнолюдських цінностей, відображати діалог культур, взаємодію менталітету окремих етносів, що живуть в Україні, при збереженні їх національної своєрідності і неповторності. В сучасному телепросторі ми не знаходимо ні загальнолюдських, ні національних цінностей народів, які утворюють українське суспільство. Це заважає самореалізації та самоорганізації громадян, а культурні трансформації не є логічним продовженням традицій національної свідомості, а скоріше запереченням, а то й руйнуванням національного почуття. Це може відбуватись через примітивізацію чи вульгарізацію останнього.

Національна ідея виявляється в культурно-духовній, громадсько-політичній, предметно-перетворюючій, навчально-пізнавальній активності особистості, партій, рухів. Вона об'єктивується через само-

пізнання, самооцінку, самовизначення. Великого значення набувають в сучасних умовах демократизація суспільства, встановлення повнокровного політичного життя. Представництво громадян, багатопартійність, розподіл влади залишаються поки що нереалізованими ідеями. Засоби масової інформації скоріше імітують розмову про європейську спільність, ніж відображають суспільно-культурне життя європейців. В телепросторі відсутні пізнавальні, науково-аналітичні, культурологічні передачі, які давали б уявлення про досягнення древніх націй Європи. В доступних для більшості телеканалів глядач не знайде ні одного вартісного фільму не тільки європейських, але й інших культур. Про яку інтеграцію в європейську спільноту при такому інформаційному забезпеченні можна серйозно говорити?

Шлях до Європи пролягає через національну культуру і власну культурно-мистецьку спадщину. На основі історичних українських цінностей може формуватись нова політична культура та людина вільна, творча і відповідальна. Тільки така особистість може втілювати на практиці «нову філософію міжнародних відносин, в якій відображаються єдність Європи та водночас її розмаїтість, її національні відмінності та спільні цінності»¹⁰.

В основі механізмів формування громадянської свідомості – інтенсифікація спілкування людини з образами культури, її буття в культурному просторі національної і світової історії. В цьому контексті головну роль відіграє сім'я, школа та засоби масової інформації і комунікації.

Система освіти має забезпечувати культуротворче середовище, створювати умови для реалізації духовних, соціальних, інтелектуальних здібностей особистості. В процесі навчання людина розвиває та виявляє свою індивідуальність. В цьому контексті сучасна організація освіти і численні експерименти останніх років потребують серйозного аналізу та коректування. Всім очевидно, що європейська система освіти передбачає розвиток національних особливостей у навчанні та вихованні, адже «європейська індивідуальність є цінністю, яку належить зберігати; її не слід плутати з одноманітністю, яку цілковито відхиляють європейці»¹¹.

У XXI ст. європейцям доведеться спільно вирішувати проблему глобалізації. Нові революційні технології та бурхливий розвиток Інтернету змінюють світову економіку. Однак ці глобальні економічні перетворення несуть соціальні потрясіння та різкі зміни в культурі. В цих умовах зростає здатність громадян розширювати та користуватись своїми правами. Передбачається також зміцнення держави. В умовах останньої світової кризи роль державних інститутів і української держави зокрема надзвичайно зростає.

Культурна самобутність становить важливу складову національної безпеки України. В цьому

контексті кожен повинен чітко усвідомити, що найбільш доступні для пересічних громадян телеканали (Інтер, 1+1, М-1, СТБ та ін.) своєю діяльністю розмивають національну ідентичність та девальвують національні культурні цінності. Відбувається трансформація традиційної системи світоглядних орієнтацій та культурного простору України. Політико-ідеологічна культура витіснена масовою комерціалізованою культурою, яка не має історії, простору, долі та гідності. Великі групи українського суспільства відчужуються від динаміки культурного життя. Реальні позитивні зрушення в суспільстві ігноруються названими каналами і таким чином гальмується процес формування загальнонаціональної культурної ідентичності, а престиж української культури та інших національних культур свідомо занижується. Відбувається маніпулювання ідеями мультикультуралізму з метою руйнування культурного простору українського суспільства.

В цьому контексті культурна політика України має бути гнучкою та ефективною, сприяти розвитку культурної самобутності української нації, реалізації прав культурних груп і людини у просторі культури. Недопустимим є монополізація засобів масової інформації, зокрема телеканалів, які маніпулюють і впливають на свідомість громадян. Зусилля держави і громадянського суспільства повинні бути спрямовані на формування, відтворення, розвиток національної культурної індустрії і самобутності в європейському та світовому культурному просторі.

В сучасних умовах держава повинна забезпечити збереження культурної спадщини України, в тому числі шляхом її електронного документування, створити загальнодоступні електронні інформаційні ресурси на основі врахування національних, світоглядних, політичних, економічних, культурних та інших аспектів розвитку України. Закон «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» від 9.01.2007 р. № 537-V передбачає також «створення в електронній формі архівних, бібліотечних, музейних фондів та інших фондів закладів культури, формування відповідних інформаційно-бібліотечних та інформаційно-пошукових систем з історії, культури, народної творчості, сучасного мистецтва України» та ряд інших заходів для того, щоб забезпечити «інформаційну ідентифікацію України у глобальному Інтернет-просторі».

Поки що, на жаль, ми не можемо забезпечити ці принципи навіть у телепросторі України. Національна безпека починається з інформаційної безпеки кожного громадянина України, який не має вибору і можливостей реалізувати свої культурні права. Не будемо перебільшувати, але не треба і применшувати роль і значення тих телеканалів, які найбільш доступні для масової аудиторії. Зміст, інформаційна наповненість телепростору

в певній мірі є дзеркальним відображенням рівня культури політичної і економічної еліти нашого суспільства. Можливо, реалізується глобальний, соціально-інформаційний проект, але місця для України в ньому поки що немає. Одночасно є законодавча база, підтримка переважної більшості громадян, можливості та ресурси для реалізації нової інформаційної політики. Влада декларує бажання здійснювати ефективну культурну політику. Час покаже, наскільки ці декларації є щирими, а дії ефективними та динамічними. Україна і світ готові до співпраці «в процесі розбудови держави, консолідації суспільства, європейської інтеграції та духовного відродження українського народу»¹².

Постає питання: чи готова українська влада до нових викликів ХХІ століття? Відповіді на виклики покажуть, наскільки ця влада є українською, компетентною і відповідальною.

¹ Толстоухов А.В. Глобалізація. Влада. Еко – майбутнє. – К., 2003. – С.14.

² Андрущенко В.П. Організоване. – К., 2006. – С.6.

³ Там само. – С.9.

⁴ Глобалізація і безпека розвитку. Кер. О.Г. Білорус. – К., 2001. – С.657.

⁵ Прутнік Е. Головна мета – інформаційна самодостатність держави // Урядовий кур'єр. – 20.09.2007. – №172. – С.7.

⁶ Телекур'єр. Телепрограма з 3 по 9 грудня 2007 р. // Урядовий кур'єр. – №224 від 29.11.2007.

⁷ Глобалізація і безпека розвитку... – С.7.

⁸ Телепрограма, 24-30 вересня 2007 р. // Газ. «Волинь», 20.09.2007р.

⁹ Мала енциклопедія етнодержавознавства – К, 1996.

¹⁰ Паскаль Фонтейн. Європа у 12 уроках. – К., 2007. – С.13.

¹¹ Там само.

¹² Прутнік Е.Вказ.праця. – С.7.

Summary

*Shostak V.
(Luts'k)*

Informational self-sufficiency of Ukraine in globalization conditions: reality and future challenges

This article is about negative influence on national culture, moral of globalization, modern mass-media, especially of Ukrainian television on the level of morality, inner world of every person, especially of youth, on the whole society.

Key words: information, globalization, mass-media, TV programs, spirituality, spiritual impoverishment, traditions.